



Inleiding

Het was een heel klein boekje, formaat zakagenda, dat ons eind jaren '80 op het spoor zette van de speel- en leerlandschappen waar het in dit boek over gaat. Juist door de geringe omvang viel het extra op, temidden van een plank vol kloeke boeken over natuurlijk tuinieren. *Der Naturgarten* was een titel die nog niet zoveel verraadde. Dat de schrijvers, Alex Oberholzer en zijn partner Lore Lässer uit het Zwitserse Solothurn, met *Naturgärten* vooral natuurlijk ingerichte *schoolomgevingen* bedoelden, was voor ons in eerste instantie zelfs een lichte teleurstelling. Het paste op dat moment niet in ons beeld van natuurtuinen.

We reisden in mei 1989 naar Solothurn, omdat we met een plan rondliepen een landelijke organisatie voor heem- en natuurtuinen op te richten. In Zwitserland hadden ze daar al een paar jaar ervaring mee, lazen we in *Der Naturgarten*. Dit bezoekje had veel gevolgen. Niet alleen omdat het de kiem legde voor de landelijke werkgroep voor heem- en natuurtuinen (sinds 1993 'Stichting Oase'), maar ook omdat we ons beeld van natuurtuinen stevig moesten bijstellen.

In Nederland kennen we sinds Thijsse's Hof in Bloemendaal (1925) een hele waaier aan heemtuinen, natuurtuinen en landschapstuinen die weliswaar vaak een educatieve functie hebben, maar waar kinderen – net als volwassenen – toch vooral op de paadjes moeten blijven; de begroeiing is immers veel te kwetsbaar om zomaar doorheen te lopen.

Tot onze verbazing zagen we dat de Zwitserse natuurtuinen, die Alex Oberholzer ons vol enthousiasme liet zien, zo ingericht waren dat de kinderen er echt iets konden beleven! Robuuste beplanting. Veel hoogteverschillen. Struiken om je in te verstoppen, bomen om in te klimmen en dikke boomstammen om over te balanceren. Het was er ruig, dus veel minder kwetsbaar. Deze tuinen herinnerden ons meer aan de avonturenbouwspeelplaats waar we begin jaren '80 in Hamburg hadden gewerkt, dan aan de Nederlandse heem- en natuurtuinen.

'Allebei de soorten natuurtuinen hebben zo hun eigen waarde en zijn de moeite meer dan waard om voortaan ons werk van te maken', besloten we op de terugreis naar Nederland. En we begonnen met hetzelfde enthousiasme zowel aan de versteviging van het netwerk van Nederlandse en Vlaamse heem- en natuurtuinen als aan een nader onderzoek van dit soort schoolnatuurtuinen.

Vrij spel voor natuur en kinderen is de weerslag van wat dit onderzoek in de loop der jaren heeft opgeleverd. Het was een heerlijke zoektocht naar inspirerende plekken in binnen- en vooral ook buitenland. Een tocht die zich vanaf een gegeven moment ook niet meer beperkte tot scholen: ook de terreinen bij kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang kwamen in beeld. En over natuurspeelplaatsen en (natuur)speelbossen werden we ook steeds enthousiaster. Onze zoektocht gaat natuurlijk gewoon door. We beseffen dat we nog heel veel niet gezien hebben. Er zijn hele landen waarvan we weten dat er interessante speel- en leerlandschappen zijn aangelegd, maar die tot nu toe nog niet door ons bezocht zijn. Wat dat betreft prijzen we ons gelukkig dat we in het internet-tijdperk leven. Op de website www.springzaad.nl kunnen we alle informatie die nog niet in dit boek is verwerkt, aanvullen en het mooiste is: daar kan iedereen een bijdrage aan leveren!

Huttenbouwers, broodjesbakkers, jagers, kunstenaars...

zoveel kinderen, zo gevarieerd is hun buitenspel

Deze constatering van Jeanette van der Meulen (KinderRijk Amstelveen) geeft goed aan waar het om gaat. In feite is dit rijtje nog gemakkelijk uit te breiden. Met de inrichting van een speel- en leerlandschap bij een school, kinderdagverblijf of speelterrein geef je kinderen kans heel veel sluimerende talenten te laten ontwaken. Opvallend is ook dat kinderen er in allerlei verschillende stemmingen een bezigheid vinden waar ze op dat moment behoefte aan hebben. Ze rennen heuveltjes op en af of springen op een takkentrapoline om hun energie kwijt te raken; vinden een plekje op een grote steen, tussen de struiken ('struikhuis') of in een boom om eens even rustig over iets na te denken; dromen in de nestschommel over wat ze straks zullen gaan doen; kunnen hun creativiteit kwijt in het bouwen van hutjes van wilgen of leem; leren van alles terwijl ze spelen met water, zand en stenen; voelen hoe prettig het kan zijn dieren of planten te verzorgen; kijken geconcentreerd naar al het leven in de vijver.

Als je één keer zo'n plek bezocht hebt, en je gezien hebt hoe kinderen daar zichzelf kunnen zijn, dan gun je dat natuurlijk ieder kind!

Het laatste kind in het bos

De laatste jaren groeit de aandacht voor een probleem dat in de tijd dat wij met onze zoektocht begonnen nog lang niet zo sterk speelde: dat kinderen niet (of veel te weinig) in de natuur komen. De Amerikaanse wetenschapsjournalist Richard Louv heeft veel kinderen en volwassenen, waaronder studenten en wetenschappers, geïnterviewd en vastgesteld dat het om een serieus probleem gaat. Hij maakt door talloze voorbeelden – ook uit zijn eigen leven als vader van twee jongens – aannemelijk dat gezondheidsproblemen bij kinderen als ernstig overgewicht (obesitas), ADHD, suikerziekte en depressies een relatie hebben met het ontbreken van natuurervaringen.

Er zijn verschillende redenen te bedenken waarom kinderen steeds minder buiten in de natuur zijn te vinden. Om te beginnen is er binnenshuis verleidelijk veel te beleven. De echte en de virtuele wereld zijn er onder hand- en muisbereik. Een andere reden die volgens Louv een belangrijke rol speelt, is de angst van ouders dat hun kinderen buiten iets naars kan

overkomen. Die angst is groter dan ooit, hoewel statistieken uitwijzen dat de gevaren waar ouders het bangst voor zijn in werkelijkheid zijn afgenomen.

Zijn voorbeelden zijn weliswaar bijna allemaal Amerikaans, maar er is niet veel fantasie voor nodig de situaties die hij beschrijft te herkennen in andere landen. Dat hem opvalt dat kinderen in Amerika niet meer in *canyons* spelen is vergelijkbaar met het feit dat wij ons hier verbazen dat we in het 'ideale speelgebied' dat de uiterwaarden van de rivieren in onze omgeving vormen, bijna nooit een kind 'in het wild' tegenkomen. Hooguit als er activiteiten georganiseerd worden vanuit het plaatselijke NME-centrum.

Met dit boek leveren we graag een bijdrage aan de oplossing van het geconstateerde probleem. Onder het motto: als de kinderen niet naar de natuur komen, dan moet de natuur maar naar de kinderen komen! Dus naar de plekken waar ze dagelijks zijn: op school, kinderdagverblijf of speelterrein. Waarmee we niet bestrijden dat het goed is programma's te ontwikkelen en uit te voeren zoals Het Bewaarde Land of De Boerderijschool, die kinderen meenemen naar buiten om de natuur of het plattelandsleven van nabij te ervaren. Integendeel. Hopelijk zullen al onze inspanningen er gezamenlijk voor zorgen dat het niet tot het 'laatste kind in het bos' komt.

In soorten en maten

De speel- en leerlandschappen, zoals we het hele scala aan terreinen die in dit boek beschreven staan voor het gemak maar even samenvatten, kennen veel onderlinge verschillen. Ze verschillen in grootte, locatie, doelstellingen, doelgroep en naam. De overeenkomst is dat het terreinen zijn waar 'Vrij spel voor natuur en kinderen' hoog in het vaandel staat en die speciaal voor dit doel zijn aangelegd of ingericht. Wij zijn blij met de verschillen. Ieder kan daardoor lezen over plekken (en die daarna ook bezoeken) die voor de eigen situatie het interessantste zijn. Een kleine waarschuwing hoort daar wel bij: veel terreinen zijn semi-openbaar; dat wil zeggen dat het niet de bedoeling is ze zonder afspraak vooraf te bezoeken. Een goede gelegenheid om nader kennis te maken met geslaagde projecten is deel te nemen aan excursies die georganiseerd worden vanuit het netwerk Springzaad. Informatie over dergelijke activiteiten is te vinden op www.springzaad.nl. Op deze website zijn ook de bedrijven en organisaties te vinden die kunnen helpen zo'n project bij je eigen school, kinderdagverblijf/buitenschoolse opvang of natuurplaats te realiseren.

Buitenlandse voorbeelden

Na het bezoek aan Solothurn, waarmee we deze inleiding begonnen, kregen we de smaak te pakken om voor inspirerende voorbeelden ook over de grens te kijken. Begin jaren '90 oriënteerden we ons vooral op Duitsland. Daar was in bijna alle bondslanden op dat moment een campagne aan de gang voor meer groen op schoolterreinen. Alleen daar waar zo'n campagne was ingebed in een structurele beweging of organisatie maakte *Grün* ook echt *Schule*. Dat was o.a. het geval in Noordrijn-Westfalen en in Berlijn. Daar tref je dan ook nu nog schoolnatuurtuinen aan die generaties kinderen hebben overleefd; die vaak goede

en minder goede fasen kenden, maar die nog steeds de moeite waard zijn. In fasen dat het allemaal wat moeilijker gaat kan zo'n organisatie het werk gedeeltelijk opvangen en bij hernieuwd enthousiasme snel weer voor verbetering van de situatie zorgen.

In Engeland vervult *Learning through Landscapes* een vergelijkbare rol en in België zijn in de loop der jaren meerdere organisaties bij een systematische aanpak van vergroening van schoolterreinen betrokken geweest. Meer hierover in hoofdstuk 3 van dit boek.

In Nederland probeert Springzaad een bij dit land en deze tijd passende vorm te vinden om de realisatie van speel- en leerlandschappen op alle mogelijke locaties te stimuleren.

Natuur als pedagoog, de pedagoog als natuurliefhebber

In *Vrij spel voor natuur en kinderen* is een apart hoofdstuk opgenomen (hoofdstuk 4) waarin pedagoog en natuurliefhebber Kees Both de ruimte krijgt om op basis van een pedagogisch gezichtspunt vanuit de (wetenschappelijke) literatuur argumenten voor speel- en leerlandschappen naar voren te brengen. Dit meer theoretische deel wordt omringd door inspirerende, rijk geïllustreerde praktijkvoorbeelden uit binnen- en buitenland en de beschrijvingen en beelden van de elementen waaruit zo'n speel- en leerlandschap kan bestaan. We hopen dat ook hier praktijk en theorie elkaar kunnen versterken. En we hopen dat ze er samen toe leiden dat ook in Nederland een opbloei komt van allerlei plekken waar natuur en kinderen vrij spel krijgen!

Dank

Aan dit boek hebben, naast de mensen die in het colofon genoemd zijn, velen een bijdrage geleverd. Door foto's te leveren, verhalen te vertellen, mee te denken, mee te leven. Door de productie van het boek financieel te ondersteunen (ministerie van LNV) en door bemoedigende e-mails en telefoontjes. Natuurlijk weten we dat bijzonder te waarderen.

Maar zonder de rust, het uitzicht, de wandelingen en zelfs de inspirerende schoolomgevingen van het eiland Texel was dit boek er niet gekomen. We hebben in de maanden dat we daar aan het schrijven waren zelf weer eens aan den lijve ervaren hoe belangrijk het is regelmatig de computer even de computer te laten. Ook zelf moeten we ons soms overwinnen de natuur in te gaan. Dat geldt zeker niet alleen voor kinderen en jongeren! Maar het was altijd goed de frisse Waddenwind door onze hoofden te laten waaien en even te *re-setten* in de duinen en aan zee.

